Jasna Honzak Jahić

Pravorečje kot odraz časa v učbenikih slovenskega jezika za češke študente

objavljeno v:
Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest. Obdobja 38*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.
https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-38/

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2019.

PRAVOREČJE KOT ODRAZ ČASA V UČBENIKIH SLOVENSKEGA JEZIKA ZA ČEŠKE ŠTUDENTE

Jasna Honzak Jahić
Filozofická fakulta, Praga
jasna.honzak@seznam.cz

DOI:10.4312/Obdobja.38.197-204

Namen prispevka je prikazati razvojno dinamiko v opisu pravorečja v dveh učbenikih slovenščine kot tujega jezika. Učbenika povezujejo: avtorji, učitelji slovenščine, uporabniki, češki študenti, in gradivo, pravorečje slovenskega knjižnega jezika. Razlike v opisu so odraz nastanka: učbenik Jožefa Skrbinška je iz začetka tridesetih, Albine Lipovec in Jana Petra pa iz srede sedemdesetih let 20. stoletja.

pravorečje, Jožef Skrbinšek, Albina Lipovec, Jan Petr, trideseta in sedemdeseta leta 20. stoletja, primerjava s češkim jezikom

The purpose of the article is to present the dynamics of the development of descriptions of orthoepy in two textbooks of Slovene as a foreign language. The textbooks bring together the author, the teacher of Slovene, the users, Slovene beginners, and the orthoepy of the Slovene formal language. Differences in the description of the orthoepy reflect the time of their creation: the textbook by Jožef Skrbinška dates from the early Thirties, while Albina Lipovec and Jan Peter from the mid-Seventies.

orthoepy, Jožef Skrbinšek, Albina Lipovec and Jan Petr, 1930s and 1970s, comparison with the Czech language

1

Jožef Skrbinšek (15. marec 1878, Sele pri Ptuju–16. julij 1938, Zbraslav pri Pragi) je bil prvi lektor slovenskega jezika na Filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi (1914–1936). Napisal je tudi učbenik slovenščine, prvi, *Praktická učebnice jazyka slovinského se slovníčkem* (1912), je predelan izšel še enkrat z naslovom *Učebnice slovinského jazyka* (1921).

1.1

Pravorečje v drugi izdaji učbenika uvaja podpoglavje Abeceda, izgovor samoglasnikov (Skrbinšek 1921: 1–6). Pojmovanje pravorečja je podano tradicionalno, prikazuje ga razmerje črka – glas. Z latinskimi črkami slovenske abecede so zaznamovani glasovi, ni dvoglasnikov, te ima češčina (*ou*, *au*). Samoglasniki *a*, ozki *e*, široki *e*, *i*, *o*, *u* so glede na trajanje dolgi in kratki, glede naglasa naglašeni in nenaglašeni. Razvrstitev slovenskih samoglasnikov z ozirom na kolikost in naglas je pojasnjena s pravilom, da so v slovenščini naglašeni samoglasniki dolgi ali kratki,

nenaglašeni pa samo kratki (Skrbinšek 1921: 1). Naglasno mesto ni kot v češčini avtomatično predvidljivo, vezano na prvi zlog, v slovenščini je nevezano, naglašen je lahko kateri koli zlog, npr. zadnji (*govorím*), predzadnji (*domovína*), tretji od zadaj (*nenádoma*), prvi (*píšeš*), toda ni samovoljno izbrano, ampak določeno. Besedni naglas je redko zaznamovan.

1.2

Črka *e* zaznamuje glasove: široki *e*, zaznamovan kot pri Pleteršniku (1894/95) z ostrivcem (*séstra*, *métla*), dva ozka, zapisana s ključico ali piko pod grafemom (*sr*ęča, *šęst*; *lęto*, *dęlo*) (Skrbinšek 1924: 4), vendar »ako sta e in o brez pike in ključice, sta široka glasova« (Pleteršnik 1895: XI). Pri izgovoru ozkih *e*-jev ni razlik »v olikanem govoru, kakršen je zdaj najbolj navaden, v narečjih pa se ti glasovi ločijo« (Skrbinšek 1921: 4), kar je citat iz *Slovenske slovnice* Antona Breznika (1916: 9). Polglasnik je zapisan z *malim e* in je v izgovoru podoben kratkemu *e*. Izgovarja se neskrbno, »kot da ga ne bi bilo« (Skrbinšek 1921: 4)[1] v zadnjem zlogu osnove, npr. *Slovénc*, *sréčn*, v osnovah besed (*mègla*) in enozložnih besedah (*pès*) je polglasnik naglašen in izgovor razločen (Skrbinšek 1921: 4). Pod črto v opombi je dodano, da črka *o* zaznamuje tri glasove: prvi je širok (*ókno*, *vójna*), druga dva ozka (*pọt*, *pọlje*) (Skrbinšek 1921: 4).[2]

1.3

V podpoglavju Izgovor soglasnikov (Skrbinšek 1921: 6–10) v popravljeni izdaji so izpostavljeni *r*, mehka *lj* (ľ) in *nj* (ń), ustničnik *v* in jezičnik *l*. V zgledih *vrt*, *smrt*, *rdeč*, *rjav* je spredaj izgovorjen polglasnik, zveza polglasnika in *r* se je v preteklosti pisala z dvočrkjem *e* + *r* (*smert*, *vert*) (Skrbinšek 1921: 6).[3] Poleg navadnih, srednjih *l* in *n* sta slovenska knjižna glasova tudi *lj*, *nj*. Nimata lastne črke, zapisujeta se s črkovno zvezo *l* + *j*, *n* + *j*. V predsamoglasniškem položaju se izgovarjata kot samostojna glasova (*zemlja*; *sanje*), na koncu besede in pred soglasniki enoglasno, kot (mehka) palatalizirana *l* in *n* (*kralj*, *učiteljski*; *vonj*, *manjši*).[4] *V* je ustnično-zobni glas v predsamoglasniškem položaju in pred *r*[5] (*voda*, *vreme*), v predsoglasniškem

1 Sklepamo, da Skrbinšek na tem mestu opozarja na redukcijo polglasnika v govorjenem jeziku. V knjižnem jeziku predvideva izgovor polglasnika, saj ga tudi v učbeniku zapisuje s posebnim znamenjem.

2 Skrbinškov opis slovenskih knjižnih samoglasnikov je skromen, kar je ugotovil že kritik prvega Skrbinškovega učbenika, češki jezikoslovec Jiří Polivka. Opis slovenskega jezika je preveč osredotočen na pisni jezik, razlike med pisnim in govorjenim jezikom bi prikazal opis slovenskih knjižnih glasov in njihove izreke (Polivka 1912: 71). V slovenskem jezikoslovju je tudi v sodobnosti potreben premik od pisnega h govorjenemu, kar dokazuje tudi neznanje pravil retorike vplivnih govorcev v javnosti. Javni govor zahteva kakovostno artikulacijo in spoštovanje nedialektalnega principa (Tivadar 2012: 590).

3 Polglasnik pred *r* izgovarjajo v večini slovenskih narečij tudi v primerih, kjer pišemo *r* med dvema soglasnikoma: *smrt*, *prt*, *črn*, *trden*, *vetrček*, *svedrc*. Polglasnik spremlja vsak *r*, ki ni ob samoglasniku, izgovarja in zapisuje se le pred končnim *r*, npr. *veter*, *sveder* (Toporišič 1965: 129).

4 Nepredsamoglasniških *lj*, *nj* Slovenci ne izgovarjajo mehko, ampak mehčano ali pa tudi brez takega visokega pridviga prednjega dela jezikovne ploskve proti trdemu nebu, tj. kot srednji *l* in dlesničnozobni *n* (Toporišič 1965: 134).

5 Dejstvo, da se *r* izgovarja s polglasnikom spredaj, je razlog tej uvrstitvi v pravilu, tako tudi v Breznikovi slovnici (1916: 21), v sodobnosti urejajo izgovor pravila o variantah zvočniških fonemov v samoglasniškem in nesamoglasniškem glasovnem okolju (Toporišič 1965: 132–133).

položaju, kot predlog in na koncu besede premenjen v dvoustnični *u̯* (*vprašati*, *v vodi*, *cerkev*). Tako se izgovarjajo tudi tujke (*au̯tomat*, *au̯tor*, *Au̯strija*, *reu̯matizem*) (Skrbinšek 1921: 8–9). Srednji *l* se izgovarja kot češki (*lagati*, *hvala*), trdi *l*, govorjen do 17. stoletja, se na koncu besede (*spal*, *cel*) in pred soglasniki (*volk*, *dolg*) izgovarja kot dvoustnični *u̯*. Raba srednjega *l* se širi, dvoustničnik se ne govori več tam, kjer je bil prej brezizjemen (*palec*, *palca*; *svetilnik*, *umivalnik*, *kuhalnica*), zato tudi pravila izgovora srednjega *l*: rod. mn. sam. na *-la*, *-lo* (*dežela – dežel*, *darilo – daril*) z izpeljankami (šola – *šol*, *milo – milnica*), or. mn. sam. s končnico *-mi* (*z volmi*, *z živalmi*), tujke (*glagol*, *glagolski*) (Skrbinšek 1921: 8–10).

1.3.1

Premene soglasnikov *v* in *l* so bile zajete v aktualno vprašanje prvih desetletij 20. stoletja, kakšen naj bo knjižni govor. Ali naj se v knjižnem govoru izgovarja *l* v tistih kategorijah besed in oblik, kjer se sicer navadno govori dvoustnični *u* (*u̯*)? S stališčem, naj bo govorjeni knjižni jezik naraven, se je Oton Župančič uprl oživljanju *elkanja*, aktualnem tudi v šestdesetih letih 19. stoletja.[6] Del ljubljanskega gledališkega občinstva se je odločil za bojkot predstav, izgovor dvoustničnika naj bi bil dopusten samo v ljudskih igrah, drugače bi »izobraženi govor degradiral na stopnjo narečja« (Skrbinšek 1921: 9).[7] V pravilih izgovora glasov *l* in *v* v predsoglasniškem položaju in v izglasju je pisec izpostavil rezultat premene, dvoustnični *u̯*, v vajah pa namesto enega stolpca z naglašenim slovenskim besedilom podal dva: prvega s premeno, drugega brez, in v opombi pojasnil, da se bosta glasova *v* in *l* v vseh položajih izgovarjala kot češka, ker »drugačen izgovor v slovenskem knjižnem jeziku nima upanja na zmago« (Skrbinšek 1921: 11–13). Tudi Breznik je v svoji slovnici predlagal dva načina izgovora trdega *l*. »Trdi l se govori v knjižni izreki ali kot dvoustnični v oz. soglasni u (u̯) ali pa, kakor je prišlo semtertja v navado, kot srednji l« (Breznik 1916: 30). Breznikovo stališče so ocenjevali kot določene vrste umik pred elkarji, pa tudi kot dejstvo, da je Breznik »prvi doumel, da se je slovenščina razvila do take stopnje, da med kategorijami govora in pisave ni mogoče postaviti enačaja« (Suhadolnik 1981: 143–162).

6 Ko so politične spremembe, konec Bachovega absolutizma, motivirale razvoj slovenskega govorjenega knjižnega jezika, je bilo reševanje teoretičnih in praktičnih vprašanj te socialne zvrsti slovenskega jezika (pre)težko. Zato so se reševale posamezne pravorečne prvine, kot prve izgovor soglasnika *l*. »Vsaka črka naj se vselej izreka tako, kakor se piše, tedaj tudi črka l« (Cegnar 1861: 386). Cegnarjevo pravorečno načelo je čez deset let omajala prva teoretična zasnova slovenske knjižne izreke jezikoslovca Stanislava Škrabca v besedilu *O glasu in naglasu našega knjižnega jezika* (1870), ki je temeljila na vodilu, naj bo knjižni izgovor, oprt na protestantsko knjižnojezikovno izročilo, naraven in enoten.

7 Če je Vodušek zmagovito Cegnarjevo načelo razumel kot prizadevanje za ločitev javnega govora od nejavnega in elkanje kot »statusno, meščanstvu potrebno irealno privzdignjeno izreko« (Vodušek 1958/59: 194), je bil do pojava elkanja v začetku 20. stoletja kritičen; v razmerju do naravnega izgovora ga razume kot »odmaknjeno privzdignjenost«, ustvarjeno zlasti zaradi (pravorečno) predpisanega zanemarjanja sodobnega govorjenega jezika izobražencev (Vodušek 1958/59: 197; Honzak Jahić 1996: 313–314).

1.4

Podpoglavje Naglas (Skrbinšek 1921: 17–20) se posveča melodičnemu naglaševanju. Glede na intonacijo so dolgi in kratki samoglasniki rastoči in padajoči. Pri rastoči (besedni) intonaciji je dolgi potisnjeni (*grâd*) in kratki potisnjeni naglas (*brȁt*), pri padajoči dolgi potegnjeni (*dán*) in kratki potegnjeni naglas (*mègla*) (Skrbinšek 1921: 18); poimenovanja vrst intonacij in zgledi so povzeti iz Breznikove slovnice (1916: 33–34). V učbeniku je upoštevano ekspiratorno naglaševanje, ker tisti, ki ne naglašujejo melodično, tudi ne razlikujejo intonacij.[8] Zanimiv je zgled, kjer je mesto naglasa lahko v isti besedi na različnih zlogih (*mègla – meglà*), kar je pogosto v predložnih zvezah (*na rôko – na rokó*; *pod vôdo – pod vodó*), tudi premena kolikosti naglašenega samoglasnika (*brȁt – bráta*, *nȉt – níti*). Naglas je podrobneje predstavljen v Oblikoslovju (Skrbinšek 1921: 21–188). Sklanjatev sam. ž. sp. ima v prvem učbeniku en sam zgled (*riba*), v drugem šest: *jagoda*, *oseba*, *duša* (stalni naglas na osnovi), *gubà* (stalni naglas na končnici), *gôra* (stalni naglas na osnovi in/ali mešani naglas, ki ga pisec imenuje gibljivi in je zanj prednosten) in *steza* (stalni naglas na osnovi in/ali stalni naglas na končnici). Odvisnost/povezanost med besednim naglasom in premenami, podaljšavami končnic, kaže končnica *-á,* ki jo imajo v rod. dv. in mn. samostalniki mešanega naglasnega tipa kot variantno k ničti (*stèz – stezá*) (Skrbinšek 1921: 49–50).

1.5

Izbor besedil v učbeniku je sledil namenu: postopno usvajati tuji jezik in spoznavati slovensko literaturo, kulturo in realije. Skrbinškova odlikuje postopna težavnost, funkcijskozvrstna različnost in razumljivost; slovensko-češki slovar obsega uporabljeno slovensko besedje, ki je naglašeno in opremljeno s slovničnimi kvalifikatorji in češkimi leksikalnimi ekvivalenti.

2

Učebnice slovinštiny (1976) je učbenik slovenščine, namenjen češkim študentom, ki sta ga napisala slovenska bohemistka Albina Lipovec in češki slavist Jan Petr. Lipovec je bila na Karlovi univerzi v Pragi lektorica slovenskega jezika (1971–1975). Soavtor učbenika, profesor slovanskega jezikoslovja Jan Petr, ki je bil tudi pobudnik pisanja,[9] je za potrebe praške slavistike napisal več dobrih, teoretično in praktično zasnovanih učbenikov, npr. o osnovah slovanskega jezikoslovja, poljščine, lužiške srbščine, ruščine, slovenščine (*Základy slovinštiny*, *Osnove slovenščine*, 1971, 1974).

2.1

Nastanek učbenika so podprli tradicionalno dobri slovensko-češki kulturni stiki in dejstvo, da je zadnji izšel pred pol stoletja. Drugače je bilo na Slovenskem, kjer je

8 Skrbinšek je bil rojen v Selah pri Ptuju in tu je preživel tudi otroška leta. Rodno Skrbinškovo narečje je prleško in tako kot panonska narečna skupina naglašuje dinamično. Ta biografski podatek lahko pojasni navedeno avtorjevo odločitev.

9 Biografski in bibliografski podatki o Albini Lipovec so navedeni v Pogovoru Radke Novákové s Albinou Lipovec (Nováková 2014: 484–491).

izšel *Slovenski jezik: izgovor i intonacija s recitacijama na pločama* Jožeta Toporišiča (1961), *Slovenski jezik* Janeza Drolca (1970), namenjen hrvaško govorečim dijakom, za potrebe Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture je izšla *Slovenščina za tujce* Hermine Jug-Kranjec (1978).

2.2

Učbenik vsebuje deset lekcij, do šeste zajema tudi pravorečje slovenskega knjižnega jezika, ki je povzeto iz učbenika Jožeta Toporišiča *Slovenski knjižni jezik 1* (1965).[10] Besedilo je rezultat avtorjevega večletnega pedagoškega (lektorskega) dela na zagrebški filozofski fakulteti in študija fonetike pri prof. Guberini na tamkajšnji fakulteti ter na Inštitutu za fonetiko hamburške univerze, kjer je bil Toporišič v študijskem letu 1962/63 kot Humboldtov štipendist. Svoj učbenik je avtor predstavil:

> To, kar se je pojavilo kot antiteza tradicionalni slovenski slovnici, v konceptu stari že nad 100 let, zaradi posebnih okoliščin seveda še ni najsodobnejša slovnica slovenskega jezika. Ni deloma zato, ker je navsezadnje v prvi vrsti namenjena pouku slovenskega jezika na gimnazijah, ni pa tudi zato, ker skok v najmodernejše načine obravnave jezika otežuje […] konzervativno vzgajano občanstvo, ki naj bi táko, zmerno moderno napisano slovnico vendarle bralo in imelo od nje praktične koristi (Toporišič 1987: 317).

2.3

Sestavljavca sta med izbranimi vsebinami iz slovenske normativne slovnice predstavila tudi pravorečje. Zaradi uporabnikov učbenika, čeških študentov začetnikov, sta izbirala osnovno in razlikovalno. Največ pravorečnega gradiva sta uvrstila v prvo lekcijo (Lipovec, Petr 1976: 20–26). Navedla sta inventar slovenskih fonemov in njihovih splošnih karakteristik, pri samoglasnikih opozorila na neparalelnost fonemov in grafemov (8 : 5) in polglasnik zaznamovala s podčrtano črko *e*. Prozodične lastnosti samoglasnikov so trajanje (dolgi – kratki), jakost (krepki – šibki) in ton (visoki – nizki). Naglasno mesto, kolikost in kakovost naglašenega samoglasnika so zaznamovani z naglasnimi znamenji dinamičnega naglaševanja. (V učbeniku je onaglašeno vse slovensko, opis jezikovnih prvin, fonetične, slovnične in konverzacijske vaje, besedila in slovensko-češki slovarček). V prvi vrsti parnih zvenečih in nezvenečih soglasnikov so problemsko izpostavljene premene po zvenečnosti. Podana so pravila in zgledi enačenja nezvočnikov po zvenečnosti v določenem glasovnem položaju, tj. *móž* [móš], ózka [óska], *účbenik* [údžbenik], *péš grém* [péžgrém], *mlád móž* [mlátmóš], *mlád ôče* [mlátôče]. Predstavljen je predlog *k* z zvenečo in nezvenečo varianto *h*: *h kóči* [x kóči] in *h gozdu* [γ gózdu], a predlog *z* ima nezvenečo varianto *s*: *s Pétro* [s Pétro]. Med neparnimi (zvenečimi) soglasniki sta izpostavljena fonema *v* in *l* in predstavljene njune variante; pri prvem [v] [pívo], [u̯] [siu̯], [síu̯kast], [u] ali [w] [uzéti], [wzéti], [zaletéti /u/w drevó], [u] ali [ʍ] [uprášati], [ʍprášati], [predusə̑m], [predʍsə̑m], pri drugem [u̯] ali [u] [píu̯], [mə̑rzeu], [u̯] in [l] [pou̯n], [jedílnik].

10 V *Učbeniku slovenščine* verjetno zato, ker gre za skripta, ni navedena uporabljena strokovna literatura. Toda v *Osnovah slovenščine* je Petr v obsežnem spisku slovenske strokovne literature navedel tudi *Slovenski knjižni jezik 1* (1965), *2* (1966) in *3* (1967) Jožeta Toporišiča.

Pri samostalnikih, izpeljanih iz glagolskih podstav s priponama *-lec*, *-lca*, npr. *brálec*, *bralca* sestavljavca predvidevata posplošitev izgovora nepremenjenega *l* v odvisnih sklonih, npr. *gasilec* [gasiləc], *gasilca* [gasilca].[11] Zvezi *l + j*, *n + j* ureja pravilo, da se v predsamoglasniškem položaju govorita dva glasova [*l ị*], [*n ị*], a v izglasju ali pred soglasniki mehčani *l`* in mehčani *n`*, ki sta lahko tudi nepalatalizirana, srednja [l], [n]. Zveza polglasnika + *r* se v govorjenem jeziku uresničuje tam, kjer se *r* piše med dvema soglasnikoma, npr. *vŕt* [vəŕt], tŕg [təŕk], zapis zveze grafema *e + r*, npr. *véter* [vétər], híter [hítər] določa pravilo, da se polglasnik zapisuje samo pred končnim *r* (Lipovec, Petr 1976: 20–24).

2.3.1

V fonetičnih vajah so zahtevnejši knjižni fonemi, tj. dolgi (ozki in široki) samoglasniki, nenaglašen polglasnik (pri samostalnikih s pripono *-ec* [-əc] (*kozárec*), v rod. mn. sam. ž. sp. (*jútro – jútər*)), samoglasniki različne kolikosti (*nàš – náša*) (Lipovec, Petr 1976: 42–43). V drugih vajah so se izgovarjali predlogi *z/s* in *k/h* in samostalniki, fonema *l* in *v* in njune položajne variante, *lj*, *nj* v različnih govornih položajih (Lipovec, Petr 1976: 64–65).

2.4

V prvi lekciji (Lipovec, Petr 1976: 25–26) sta predstavljeni tudi obe vrsti naglaševanja. Med jakostnim (dinamičnim, ekspiratornim) in melodičnim (tonemskim) naglaševanjem je razlika v jakostni (krepki – šibki) in tonski (visoki – nizki) izrazitosti naglašenega samoglasnika. V učbeniku je upoštevano jakostno naglaševanje z ustreznimi ločevalnimi znamenji. Naglas ni vezan na določen zlog, nosilec naglasa je lahko vsak (*ávtobus*, *vprášati/vprašáti*, *gospá*), a večinoma en. Več kot enega imajo sestavljenke (*nàjlepší*, *prádéd*, *nàdnároden*), zloženke (*Trómostovje*, *kínodvórana*, *literárno-zgodovínski*) in sklopi (*péšpót*, *dváindvájset*, *bógvékdó*). Kratki naglašeni samoglasniki so večinoma v zadnjem (študḗnt) ali edinem (*bràt*) zlogu. Mesto naglasa ima pomenskorazločevalno vlogo: *gôvori* ʻprojevyʼ, *govôri!* ʻmluv!ʼ, *on govorí* ʻon mluviʼ. Tudi tonemski naglas ima fonološko vrednost, npr. nasprotje akut : cirkumfleks (*do vrát* ʻdo vratʼ, *za vrât* ʻza krkʼ).

2.5

Naglasni tipi so v četrti, peti in šesti lekciji učbenika. Nepremični naglasni tip je prevladal v vseh vrstah sklanjatev in spregatev (*lípa*, *nìt*, *ràk*, *mésto*; *stàr*, *stára*, *stáro*; *dáti*, *dám*, *dáj*, *je dál*), povečuje se tudi z vključevanjem drugih tipov, premičnega (*zibél*), mešanega (*vôda*), končniškega (*meglà)* (Lipovec, Petr 1976: 85–86). Premični naglasni tip je najpogostejši pri sam. m. sp. (*jêzik*), pri sam. sr. sp. večina tistih, ki podaljšujejo osnovo z *-n-* (*vrême*) ter s podaljšavo osnove s *-t-* *têle*, *teléta*; *plêče*, *plečéta*. Pri pridevniku je redek (*vêlik*, *velíka*, *velíko*; *debêl*, *debéla*, *debélo*),

11 Iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* je izpisano sicer skromno število izglagolskih izpeljank na *-lec*, ki pomenijo delujočega človeka, npr. *vabílec*, *vdeválec*, *vdirálec*, *vlagálec*, *vlomílec*, *vnašálec*, *voščílec*, *vpisoválec*, *vpraševálec*, *vršílec*, *vrtálec*. Zgledi imajo zaznamovana oba izgovora v rod. ed., prvi je *ṷ*, drugi *l* (SSKJ 1991: 1634–1694).

pogostejši pri glagolih, npr. velelniku (*rêci!*, *recíte!*; *nêsi!*, *nesíte!*), v oblikah sed. časa in v opisnem deležniku (*nósim – nosíla*, *hódim – hodíla*, *prósim – prosíla*) (Lipovec, Petr 1976: 133–134). Končniški naglasni tip lepo predstavljata sam. ž. sp. *gospà* in sam. m. sp. *pès*, drži se tudi pri sam. m. sp., ki imajo v edinem ali zadnjem zlogu polglasnik (*sèl*, *dèž*, *čebèr*, *stebèr*, *pekèl*, *skedènj*), a tudi že nepremični naglas, npr. *žebèlj*, *žebljà*; *žêbelj*, *žêblja*. Mešani naglasni tip je značilnost sam. ž. sp. 2. sklanjatve (*nóč*), pri sam. m. sp. je zgled samostalnik *móž*, pri sam. sr. sp. je lepo ohranjen pri samostalnikih *blago*, *srebro*, *seno*, *meso*, *nebo*, *srce* (*srcé*, *srcá*, *sŕcu* …) (Lipovec, Petr: 107–108).

2.6

Učbenik potrebuje besedila, vsebuje jih tudi *Učbenik slovenščine*. Izbor besedil je negativno ocenil Janez Dular, saj obsegajo »kar osem strani prevedenih predgovorov k trem nemškim izdajam Komunističnega manifesta ob samo petih straneh izvirnih slovenskih strokovnih besedil[12] in trinajstih straneh slovenske lirike od ljudskih pesmi in Prešerna do Makarovičeve – pri tem je popolnoma izpuščen Jenko, kot lirik pa je zastopan Kersnik!« (Dular 1976/77: 156). V zgodovini povojne češke jezikoslovne slavistike so sledi Jana Petra nespregledljive, a so v senci problematične politične angažiranosti v času ideološke normalizacije po vpadu vojsk Varšavskega pakta leta 1968 v češkoslovaški prostor (Černý 2014: 139).

3 Sklep

V učbenikih Jožefa Skrbinška *Učebnice jazyka slovinského* (1921) ter Albine Lipovec in Jana Petra (1976) je bilo češkim študentom predstavljeno tudi pravorečje. Skrbinškov opis knjižnih samoglasnikov ne bi bil tako pomanjkljiv, če bi v večji meri upošteval glasoslovje *Slovenske slovnice* (1916) Antona Breznika in v njej rabo slovenskih knjižnih samoglasnikov v izreki in pisavi. Na določena odprta vprašanja, pa tudi tedanji normativni predpis še ni našel vseh odgovorov, npr. za izgovor *lj* in *nj* v nepredsamoglasniškem položaju in v izglasju, za izgovor *v* in *l* in njihovih položajnih variant. Skrbinškovo oznako naglasa dopolnjujejo zgledi v oblikoslovju. Opis pravorečja Albine Lipovec in Jana Petra, oprt na učbenik Jožeta Toporišiča *Slovenski knjižni jezik 1*, je prikazal osnovno in razlikovalno: knjižne foneme, teorijo soglasniških sklopov in razvrstitve zvočniških inačic fonemov *v* in *l*, besedni naglas in naglasne tipe. Uvrščena Skrbinškova učna besedila so postopno težavna in funkcijskozvrstno različna, drugi učbenik pa ima premalo reprezentativnih umetnostnih in strokovnih besedil, publicistična so odraz ideološke normalizacije v češkoslovaškem prostoru.

12 Jože Toporišič, Škrabec in naše pravorečje, Boris Paternu, Razvoj in tipologija slovenske književnosti.

Literatura

BREZNIK, Anton, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

CEGNAR, France, 1861: Parlamentarni jezik. *Kmetijske in rokodelske novice* XIX/3. 386.

ČERNÝ, Marcel, 2014: Přinos jazykovědce Jana Petra (1931–1989) pro pražskou univerzitní slovenistiku. Alenka Jensterle-Doležalová, Jasna Honzak Jahić, Andrej Šurla (ur.): *Sto let slovenistiky na univerzitě Karlově v Praze. Pedagogové a vědci ve stínu dějin*. Praga: Varia. 112–139.

DULAR, Janez, 1976: Nov učbenik slovenščine za Čehe. *Jezik in slovstvo* XXII/5. 155–157.

HONZAK JAHIĆ, Jasna, 1996: Slovenski knjižni pogovorni jezik v interpretaciji Boža Voduška. Ada Vidovič Muha (ur.): *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 311–318.

LIPOVEC, Albina, PETR, Jan, 1976: *Učebnice slovinštiny*. Praga: Státní pedagogické nakladatelství.

NOVÁKOVÁ, Radka, 2014: Interview Radky Novákové s Albincou Lipovec, lektorkou slovinštiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Alenka Jensterle-Doležalova, Jasna Honzak Jahić, Andrej Šurla (ur.): *Sto let slovenistiky na Univerzitě Karlove. Pedagogove a vědci ve stínu dějin*. Praga: Varia. 484–491.

PLETERŠNIK, Maks, 1894, 1895: *Slovensko-nemški slovar. Prvi del A-O. Drugi del: P-Ž*. Ljubljana: Založilo Knezoškofijstvo.

POLÍVKA, Jiří, 1912: Praktická cvičebnice jazyka slovinského se slovníčkem. *Listy filologické* V/3. 71–72.

SKRBINŠEK, Josef, 1912: *Praktická učebnice jazyka slovinského se slovníčkem*. Praga: Nákladem české grafické akc. společnosti Unie.

SKRBINŠEK, Josef, 1921: *Učebnice jazyka slovinského. Druhé, přepracovované vydání*. Praga: Nákladem české grafické unie a.s.

Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V, 1970–1991. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

SUHADOLNIK, Stane, 1981: Breznikove raziskave morfonoloških vprašanj slovenskega jezika iz druge polovice 19. stoletja. Matjaž Kmecl (ur): *Zbornik predavanj XVII. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 143–162.

TIVADAR, Hotimir, 2012: Nove usmeritve pri raziskavah govora s pogledom na preteklost. *Slavistična revija* LX/4. 587–601.

TOPORIŠIČ, Jože, 1965: *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor: Založba Obzorja.

TOPORIŠIČ, Jože, 1987: *Portreti, razgledi, presoje. K zgodovini slovenskega jezikoslovja ob 400-letnici Trubarjeve smrti*. Maribor: Založba Obzorja.

VODUŠEK, Božidar, 1958/59: Historična pisava in historična izreka. *Jezik in slovstvo* IV/7. 193–200.